

PREGLEDI – POGLEDI

ALENKA VELER

Trden most med književnostjo za mlade in odrasle bralce

Na lanskem frankfurtskem knjižnem sejmu me je močno pretresel sestanek z predstavnico ene vodilnih ameriških založb Sholastic. Med njihovimi avtorji je kar nekaj priznanih in s številnimi nagradami ovenčanih ustvarjalcev, ki se lotevajo tabujskih tem. Pripovedovala je o tem, kakšne težave imajo v zadnjem letu v nekaterih zveznih državah, kjer so določene knjige prepovedane, saj se dotikajo tem, kot so spolna identiteta, spolnost, sistemski rasizem ... Knjižničarje, pedagoge, knjigarje kazensko preganjajo, če otrokom ponujajo knjige, ki naj bi bile sporne, in v strahu pred denarno ali zaporno kaznijo šole in knjižnice takega gradiva ne nabavljajo. Zahteve po prepovedi knjig že desetletja beleži Ameriška zveza knjižnic, vendar je to nova stopnja pritiska na knjižnice, šole in tudi knjigarne, s kakršnim se sicer srečujejo že za mejo, na Madžarskem. Nepredstavljivo se mi zdi, da je to sploh mogoče.¹

No, potem pa je marca letos ena od slovenskih strank predlagala (Al. Ma., 2014), da bi v kazenskem zakoniku prepovedali izobraževanje mladoletnih o spolnih identitetah, kar seveda vključuje tudi knjige. Malo zatem, ko sem potrdila udeležbo na simpoziju o cenzuri v mladinski književnosti, sem v klipingu naše založbe zasledila članek, ki eksplicitno nagovarja starše, kako naj ravnajo, če so otroci v šolah izpostavljeni vsebinam povezanim z LGBTQ+ tematiko – med drugim naj ukrepajo tudi tako, da pišejo založbam in urednikom medijev, ki ustvarjajo te vsebine, torej tudi knjižnim urednikom. Članek je v založbinem klipingu pristal zaradi omembe romana *Ime mi je Damjan* (ŠKUC, 2001)². To niso več pozivi posameznih staršev in zgražanje na forumih, to je nova oblika systemskega pritiska. Glede na trenutno vzdušje v družbi, ne samo pri nas, ampak tudi drugod po svetu, ko so ogrožene ali pa izgubljene že zdavnaj priborjene pravice, ob tem preprosto ni mogoče zamahniti z roko, češ, to so neškodljivi, osamljeni glasovi. Polje mladinske književnosti tudi pri nas očitno postaja prostor, na katerem se bije kulturni in politični boj, zato se mi zdi tema letošnjega simpozija zelo na mestu.

Ob vabilu na simpozij sem najprej pošteno razmislila o svojem delovanju. Kaj me vodi pri uvrščanju knjig v program? Zakaj neko delo v njem pristane, drugo

¹ V ZDA in Veliki Britaniji so v preteklem letu zabeležili rekordno število zahtev za cenzuro, ki jih na knjižnice naslavljajo različne skupine in posamezniki. Ameriška zveza knjižnic je tako v letu 2021 prejela 1269 zahtev za cenzuro knjižničnega gradiva, leto pozneje se je število zahtev podvojilo. V Veliki Britaniji je bila v preteklem letu kar ena tretjina knjižničarjev pozvana, da cenzurirajo knjige ali jih umaknejo s polic (Shaffi, 2023). V obeh državah je med zahtevami največ takih, ki ciljajo na mladinsko književnost. Tematsko gre za knjige, ki obravnavajo teme, povezane z LGBTQ skupnostjo in temnopoltimi.

² Knjiga je bila v zbirki *Odisej* ponatisnjena leta 2014.

pa ne? Ali kdaj pomislim na to, kako se bodo na določeno knjigo odzvali odrasli – pedagogi, starši? Mi je to pomembno oziroma me to ovira? Na zadnje vprašanje lahko odgovorim zelo na kratko in takoj: ne, ni mi pomembno in ne, ne ovira me. Knjige, ki jih uvrščam v program, so namenjene mladostnikom in mladostnicam. Če jih v roke vzamejo radovedni odrasli, ki si jih želijo bolj začitati in se vživeti vanje ali pa preprosto uživati v dobri literaturi, je to dobrodošlo, ampak še vedno so moja prva skrb mladi bralci in bralke, z mnenjem odraslih se ne ukvarjam. Na preostala tri vprašanja bom poskušala čim bolj izčrpno odgovoriti v nadaljevanju svojega prispevka.

V letošnjem letu praznuje svojo obletnico zbirka *Odisej*, ki že skoraj pol stoletja slovenskim najstnikom in najstnicam prinaša kakovostno branje, v njej pa so izšla številna kanonska dela, ki jih poznajo vse generacije, med njimi tudi taka, ki so močno trčila ob pričakovanja odraslih – staršev, pedagogov, širše družbene skupnosti –, mladi bralci in bralke pa so jih posvojili. Gre za zbirko, katere poslanstvo je, da v njej izhajajo knjige, ki si ne zatiskajo oči pred življenjem in izkušnjami sodobnih mladostnikov in mladostnic. Čisto na kratko se bom najprej posvetila njeni zgodovini.

Ivan Minatti, ustanovitelj in urednik zbirke *Sinji galeb*, je pred pol stoletja zaznal potrebo po novi zbirki, ki bi predstavljala most med književnostjo za mlade bralce in književnostjo za odrasle ter bi pripravljala odraščajočega mladega človeka za zahtevnejšo literaturo. Nastala je zbirka *Odisej*. Prvi dve desetletji so v njej izhajala žanrsko zelo raznolika dela – od fantazijskih, znanstveno-fantastičnih do realističnih. Ena od prvih knjig v njej je bil roman Branke Jurca *Ko zorijo jagode* (Mladinska knjiga, 1974). Ta je doživel številne ponatise, poznajo ga vse generacije mladostnikov in mladostnic, ki so se skozi najstniška leta prebijale v zadnjem polstoletju.

V prvem desetletju izhajanja zbirke so bila vanjo uvrščena tako aktualna kot klasična dela iz književnosti različnih narodov. Med njimi so realistična dela povečini slovenskih avtorjev in avtoric, ob katerih so se lahko bralci in bralke spoznavali in identificirali s sodobnimi mladostniki in mladostnicami ter njihovimi težavami, pa prevedena pustolovska, fantazijska in znanstveno-fantastična dela iz zakladnice svetovne književnosti.

Uredniško štafeto je po upokojitvi Ivana Minattija leta 1984 za slabo desetletje prevzel Marko Uršič. Ta je ohranil značaj zbirke, čeprav je zelo opazen fokus na fantazijski književnosti, znanstveno-fantastična dela počasi izginjajo, najdemo pa med knjigami v zbirki tudi poezijo.

Programska usmeritev zbirke *Odisej*, kakršno poznamo danes, se je dokončno izoblikovala v začetku 90. let, ko je njeno urejanje prevzel Vasja Cerar. Prepoznal je trende v mladinski književnosti, ki so kazali na to, da mladi potrebujejo literaturo, ki jih nagovarja neposredno, brez dlake na jeziku. »Mladi današnjega časa se imajo pravico seznaniti s tabuji, ki so jih odrasli skrivali pred njimi vse od rojstva otroštva kot fenomena.« (Cerar, 1997, str. 96). V članku za revijo *Otrok in knjiga* je opisal stanje na področju mladinske književnosti ob koncu 90. let prejšnjega stoletja: »Uspešnice z repertoarja najboljših tujih in domačih založnikov in kandidatke za najbolj ugledne knjižne nagrade opisujejo temne plati mladosti: bolezen (anoreksija, levkemija, aids in psihoze), ločitev, smrt, nasilje v družini in med vrstniki, incest, homoseksualnost, zlorabe, boj za preživetje, rasizem, neonacizem, srečanja z drogo

in še bi lahko naštevali.« (Cerar, 1997, str. 96). Nekatere od teh tem so se sicer v *Odiseju* pojavljale tudi v izvirnem leposlovju, ki je nastajalo v 70-ih letih, tak primer je denimo roman Nade Kraigher *Maja* (Mladinska knjiga, 1979)³, ki tematizira najstniško nosečnost, alkoholizem, homoseksualnost.

Tabujske teme v knjigah za mladostnike in mladostnice je bilo treba tudi v tistem obdobju pogosto braniti. Cerar v istem članku pove: »V zagovor angažiranemu realizmu naj poudarim pomembno, če ne bistveno značilnost teh besedil: naj bo tema še tako depresivna, večino (boljših) besedil, ki se po navadi znajo vzdržati vsakršnega sprenevedanja in moraliziranja, preveva močan, individualiziran, oseben, živ, empatični pripovedovalec, s katerim lahko mladi bralec uspešno in prostovoljno naveže pristen stik ter se poistoveti z njegovo usodo.« (Cerar, 1997, str. 96).

To se odraža tudi v izboru knjig za zbirko *Odisej*. Fantazijska dela začnejo izhajati v novoustanovljeni zbirki *Srednji svet*, v *Odiseju* pa svoj prostor najdejo izvirna in prevedena dela, ki govorijo o resničnem življenju sodobnih najstnikov in najstnic. Urednik Vasja Cerar je v obsežnem *Katalogu mladinskega leposlovja*, ki je izšel pri Mladinski knjigi leta 2003, o zbirki *Odisej* zapisal: »Knjižna zbirka je namenjena predvsem odrasčajočemu bralcu med 14. in 18. letom starosti, ki zori kot osebnost in je ljubitelj kvalitetne književnosti. Izbrani domači in prevedeni romani se dotikajo prezrtih in zamolčanih vprašanj sodobnega življenja mladih in pomenijo most med mladinsko književnostjo in zahtevnejšo literaturo za odrasle.« (Cerar, 2003b, str. 3).

Vasja Cerar je s to programsko odločitvijo opravil pionirsko delo – slovenska mladina je zdaj lahko brala knjige, ki so zaradi tabujskih tem in svoje kontroverznosti močno odmevale v tujini, obenem pa so v zbirki izhajali izvirni romani, ki so pričali o tem, da podobne težave niso tuje tudi slovenski mladini. Problemski roman je dobil svoje trdno mesto, pojavljati pa so se začele tudi druge založbe in zbirke, v katerih je izhajala kakovostna problemska literatura.

O uredniškem delu je Cerar v priročniku za branje kakovostnih knjig *Kozmični poljubi vzporednih svetov* zapisal naslednje: »Mladinske knjige izdajam že deset let. Pri izboru se opiram na svoje znanje in izkušnje. Pred očmi imam mladega bralca, njegove življenjske izkušnje in bralne sposobnosti, iščem take knjige, ki bodo zbudile njegovo radovednost in mu po resnici povedale, kar ga zanima. Nikoli se ne vprašam, kaj si bo o novem Knjigožerju ali *Odiseju* mislil katerikoli odrasel – učitelj, knjižničar, starši – ker te knjige pač niso namenjene njim.« (Cerar, 2003a, str. 10). V tej njegovi izjavi in prepričanju se povsem prepoznam tudi sama.

Kratko obdobje (med leti 2007 in 2008), po smrti Vasje Cerarja, je imel vajeti uredništva v rokah Boštjan Gorenc, ki je nadaljeval z začrtano programsko usmeritvijo, od leta 2010 jo urejam jaz.

V zbirki *Odisej* danes najdemo knjige, ki večinoma govorijo o odrasčanju, v njih pa glavni protagonisti in protagonistke rešujejo osebne težave in se učijo prevzemati odgovornost za svoja dejanja. Vsa dela, objavljena v zbirki *Odisej*, se obenem tako ali drugače dotikajo družbenih, socialnih, psiholoških tem in stisk, s katerimi se srečujejo mladi. Knjige iz zbirke ponujajo izhodišča za premislek o nas in našem odnosu do sveta, do soljudi ter literarno prepričljivo govorijo o sobivanju.

3 Roman je leta 1971 prvič izdala Prešernova družba.

Preden podrobneje spregovorim o premislekih glede izbora del za zbirko, se mi zdi pomembno poudariti nekaj, kar je nekoč nekje izrekel dolgoletni urednik Cankarjeve založbe, Zdravko Duša, in kar je ključno za razumevanje urednikovega dela: »*Urednik ne izbira naslovov, ampak kreira program.*« Vasja Cerar pa: »*Prepričan sem, da posamezna književna dela dobivajo svoj smisel in uresničujejo svoje poslanstvo šele v kontekstu programa, v katerem se pojavljajo.*« (Cerar, 1998, str. 83).

Ko izbiram knjige za *Odiseja*, se mi zdi najbolj pomembno, da se na njihovih straneh mladi bralci in bralke prepoznajo – svoje poglede, težave, strahove, notranje boje, upanje ... – hkrati pa se seznanjajo s svetom izza svojih obzorij, izkušenj. Obdobje odraščanja je obdobje napetosti, viharних prevpraševanj vsega. Po eni strani imajo mladostniki in mladostnice veliko potrebo po pripadnosti, po drugi pa se pogosto počutijo osamljene, drugačne. Biti drugačen v tem obdobju ni prednost. Če se torej prepoznajo na straneh svoje knjige, dobijo zagotovilo, da vendarle niso sami, da niso drugi, niso izobčenci, temveč pomemben del večje skupnosti. Preko knjig razvijamo razumevanje, empatijo, osebno občutljivost, saj se seznanjamo z notranjim in zunanjim življenjem posameznikov, ki nam niso podobni. Dobra mladinska književnost ima dragoceno zmožnost, da bralcem in bralkam pove resnico, pa naj bo ta včasih še tako neprijetna, saj jih na ta način usposobi za soočanje z realnostjo prihajajoče odraslosti ter za prevzemanje pravic in odgovornosti, osmišlja svet, v katerem živimo, in ponuja odgovor na številna bivanjska vprašanja.

Ko izbiram knjige za program, poskušam začutiti, kaj bi lahko mlade bralce in bralke pritegnilo, obenem pa mene kot bralko zadovoljilo, ključno zame pa je, da imajo knjige sporočilo, za katerim kot urednica lahko stojim. Izbiram prevodna in urejam izvirna dela, ves čas vohlam za kakovostnimi avtorji in avtoricami ter knjigami, ki prispevajo k boljšemu sobivanju. Umišljam si, da sem odprta za vse oblike bivanja, tematsko zajemam zelo na široko.

V času mojega urednikovanja so se knjige v zbirki *Odisej* (poleg zgodb o odraščanju in običajnih težavah najstnikov in najstnic na prehodu v odraslo dobo) med drugim dotaknile naslednjih tem: begunstva, priseljenstva, samomora, duševnih bolezni, najstniške nosečnosti, brezdomstva, motenj hranjenja, nasilja v družini, nasilja med vrstniki, bolezni, zlorabe, iskanja spolne identitete, istospolne ljubezni, spolnosti, alkoholizma, revščine, drugačnosti, rasizma, vojn, terorizma, predsodkov ...

Pri prevodnih delih zajemam iz širokega bazena naslovov, lahko sem zelo izbirčna. Zavedam se, in temu se pač ne da izogniti, da na izbor vpliva moj osebni pogled na svet in moje vrednote. Za vsako izbrano knjigo za *Odiseja* je še najmanj 15 takih, za katere se nisem odločila. Redko se sprašujem o primernosti tem za starostno obdobje, ki ga zbirka pokriva, predvsem se sprašujem o literarni kakovosti – izločena dela me večinoma ne prepričajo z literarnega vidika.

Knjige, ki jih izbiram, so zaključene celote, in če jih že uvrstim v program *Odiseja*, pomeni, da za njimi stojim, torej vanje vsebinsko ali kako drugače ne posegam (izjema je en roman, ki mi ga je svetovala prevajalka, pa se je pozneje izkazalo, da je treba zapolniti nekatere vsebinske luknje – seveda v dogovoru z avtorico). Tudi ob delu s prevajalci in prevajalkami se o posegih v vsebino praviloma ne pogovarjamo, se pa še največ pogovarjamo o popkulturnih referencah in

registrih in o tem, kako jih prenesti v slovenski prostor – skandinavska mladinska literatura denimo prenese mnogo nižje jezikovne lege, kot smo to vajeni iz drugih književnosti, vključno z našo. Velika sreča in privilegij je, da lahko sodelujem z visoko kompetentnimi sodelavkami in sodelavci, ki svoje delo vrhunsko opravijo.

Precej drugačen je proces dela z izvirnimi knjigami. Delam s tem, kar dobim v roke, in se odločam glede na to, kar je na voljo, čeprav s podobnimi razmisleki kot pri prevodnih delih. Pri prvem uredniškem branju opozarjam na strukturne in vsebinske pomanjkljivosti, morda predlagam popravke pri gradnji likov, razširitev posameznih tematskih niti ali pa njihovo izločanje. Z avtorji in avtoricami do potankosti predebateramo rokopis kot celoto. Kadar se lotevajo problemskih tem, je dobrodošla vsaka, se mi zdi pa izjemno pomembna skrbna umeščenost v realen prostor in psihološka konstrukcija likov, ki temelji na dobrem poznavanju snovi. Nad tem poskušam budno bdeti. Menim, da mora literatura za mladostnike in mladostnice odslikavati življenje takšno, kakršno je, z vsemi svetlimi in temnimi platmi vred, hkrati pa vendarle ponuditi upanje, kadar je to le mogoče. Vedno žal ni tako, a tudi to je del življenja. Pozorna sem tudi na stereotipe – zdi se mi, da ni nobene potrebe, da bi jih utrjevali, če se temu da izogniti, hkrati pa je realno življenje takšno, kakršno je, in je treba s tem ravnati zelo pazljivo.

Naslednja branja rokopisa ponavadi prinesejo še premislek o izboljšanju sloga in jezikovnih legah. Ob nekaterih delih sem se z avtorji in avtoricami pogovarjala o tem, katero pot ubrati pri zapisovanju govora mladih – do katere mere naj bo prisoten sleng? Vulgarizmi? Vse to je del vsakdanjika mladostnikov, a koliko, sploh pri zadnjem, vztrajati pri vernem zapisovanju? O odraslih pri svojem uredniškem delu praviloma ne razmišljam, v takih primerih pa. Mogoče se tukaj še najbolj približam avtocenzuri – vemo, da odlične knjige, ki se lotevajo pomembnih tem, ravno zaradi rabe vulgarizmov lahko izzovejo buren odziv in napačne interpretacije na prvo žogo pri odraslih, ki knjige domačih avtorjev zaradi vpetosti v različne bralnospodbujevalne akcije pogosteje dobijo v roke. Nikakor se mi ne zdi primerno, da bi jih izločali, saj so v življenju mladostnikov prisotni, lahko pa se odločimo, v kolikšni meri jih bomo uporabljali, da ta vsebinsko večinoma postranska stvar ne prekrije sporočilnosti.

Del posameznih izdaj iz zbirke *Odisej* so tudi spremne besede. Knjige, ki se lotevajo kompleksnih tem, opremimo z ustreznim spremnim besedilom – ne da bi z njim mlade bralce in bralke poučevali, ampak zato, da bi tistim, ki jih to zanima, ponudili poglobljen, a dovolj poljuden vpogled v problematiko, obravnavano v romanu, ki je lahko tudi izhodišče za nadaljnje raziskovanje. Spremne besede skrbno pripravljajo sodelavci in sodelavke, strokovnjaki in strokovnjakinje z različnih področij in tematike osvetlujejo z najrazličnejših zornih kotov.

Tudi tukaj včasih pomislim na to, kako se bodo na določeno knjigo odzvali odrasli, sploh pri tistih temah, za katere vem, da jih najbolj vznemirjajo in pred katerimi bi si najraje zatisnili oči. Kot rečeno, na moje uredniške odločitve to ne vpliva, a ko naročam spremna besedila, si želim, da bi jih razburjeni odrasli brali in morda kaj več razumeli. Menim, da so dobre knjige lahko izhodišče za iskren in poglobljen pogovor – doma, v razredu, v skupini – in da je vredno zgrabiti vsako priložnost, ko se lahko z mladostniki in mladostnicami najdemo v pogovoru. Verjamem, da polnokrvne in drzne knjige, ki govorijo o resničnem življenju, pritegnejo bralce in bralke in se jih zares dotaknejo. Mislim, da ni naključje, da v po

definiciji bolj eskapističen žanr fantazijske književnosti vse bolj izrazito vstopajo tudi problemske teme. V zvezi s tem si želim, da bi bilo poleg kanonskih del v izobraževalnem sistemu prisotne več kakovostne aktualne mladinske književnosti – slutim, da bi to morda k branju pritegnilo več bralcev in bralk in jih pred knjigami tudi obdržalo.

Nekaj del iz mojega obdobja urejanja zbirke *Odisej* je poskrbelo za razburjenje med starši in pedagogi. Zaenkrat na uredništvo še nisem dobila pisma zaskrbljenih staršev ali zgroženih učiteljev, učiteljic, knjižničarjev in knjižničark, saj se ti pritožujejo na drugih mestih – najpogosteje so na udaru člani strokovnih komisij, kot sta tisti za Cankarjevo priznanje in projekt Rastem s knjigo. Bojim se, da to zaradi trenutne družbene klime že vpliva na njihove odločitve in bo v prihodnje s seboj prineslo še večjo stopnjo avtocenzure na javnih razpisih. Hkrati pa še vedno nočem verjeti, da bi se scenarij z začetka tega prispevka lahko odvil pri nas.

Še vedno zaupam bralcem in bralkam. Tisti najbolj strastni danes knjige zase iščejo in najdejo preko spleta in družabnih omrežij, vse več berejo tudi v angleščini. Tako marginalizirane teme postajajo vidnejše in se preko posameznih bralnih skupnosti, ki niso definirane z nacionalnostjo, hitreje in lažje širijo. Na to pa se odziva tudi založniški trg, kar nujno pljuskne tudi v naš prostor.

Dobra mladinska književnost torej odpira vrata in daje prostor obstrancem ter priznava vse oblike bivanja. Čas, v katerem živimo, temu ni naklonjen, še manj progresivni misli, vse prevečkrat se zdi, da se kolesje zgodovine vrti nazaj. In zato je po eni strani razumljivo, da je mladinska književnost tako na udaru in vse več glasov, ki bi nekatere teme najraje zamolčali, prepovedali, izbrisali. Po drugi strani pa ne morem drugače, kot da se sprašujem, zakaj so kamen spotike vedno znova ravno knjige? Mladostniki in mladostnice so preko različnih medijev izpostavljeni vsebinam, nad katerimi odrasli niti slučajno nimamo vpliva in ki niso tako skrbno kurirane. Je mogoče, da knjiga kljub temu, da bere vedno manj ljudi, v splošni javnosti še vedno nosi neko vrednost, ugled? Da se ji pripisuje posebna moč? Vprašanje je retorično in ja, cinično.

V zvezku, kamor zadnjih 15 let vpisujem vse knjige, ki jih uvrščam v program, imam že od takrat, ko sem postala urednica mladinskega leposlovja, prilepljeno kopijo Pennacovih pravic bralca, opremljenih z ilustracijami Quentina Blaka. Ne vem, kdaj in zakaj sem si podčrtala ravno pravico, ki je tesno povezana s temo letošnjega simpozija, želela bi si, da bi jo mladostnikom in mladostnicam vsi, brez izjeme, priznavali brez zadržka – pravico, da bereš karkoli.

Literatura

- Al. Ma. (20. 3. 2024). *SDS bi v kazenskem zakoniku prepovedal izobraževanje mladoletnih o spolnih identitetah*. MMC RTV SLO. <https://www.rtv slo.si/slovenija/sds-bi-v-kazenskem-zakoniku-prepovedal-izobrazevanje-mladoletnih-o-spolnih-identitetah/702258>
- Banned and challenged books*. (2023). Book ban data. American Library Association. <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/book-ban-data>
- Cerar, V. (1997). Veselje do branja in konec otroštva. *Otrok in knjiga*, (24)44, 94–97.
- Cerar, V. (1998). Književnost za najstnike kot izziv za ustvarjalce in založnike. *Otrok in knjiga*, (25)46, 79–83.
- Cerar, V. (2003a). Naj berejo tudi odrasli! V I. Mlakar (ur.), *KOZMIČNI poljubi vzporednih svetov: izbor mladinskih knjig po temah, zvrsteh in žanrih* (str. 10–11). Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica.
- Cerar, V. (2003b). Uvodnik. V *Katalog mladinskega leposlovja* (str. 3). Mladinska knjiga.
- Kavčič, L. (2024). Glavna tarča ideologije aktivistov LGBTQIA+ so otroci! *Demokracija magazin*, [1], 42.
- Mladinska knjiga. (1967). *Bibliografija založbe Mladinska knjiga*. Mladinska knjiga.
- Mladinska knjiga. (2005). *Mladinska knjiga: [1945–2005]*. Mladinska knjiga.
- Pennac, D. (1996). *Čudežno potovanje: knjiga o branju*. J. Pergar.
- Shaffi, S. (2023). Third of UK Librarians Asked to Censor or Remove Books, Research Reveals. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2023/apr/20/third-of-uk-librarians-asked-to-censor-or-remove-books-research-reveals>